

PETRE SERGESCU – O MARE PERSONALITATE ATÂT DE PUȚIN CUNOSCUTĂ NOUĂ AZI

Magda STAVINSCHI¹

magda_stavinschi@yahoo.fr

RESUMÉ: Petre Sergescu (1893–1954) est né le 3 décembre 1893 à Turnu Severin (Roumanie). Connue en France sous le nom de Pierre Sergesco, il a été un important mathématicien et historien des sciences. Il a été, à partir de 1926, professeur de Géométrie Analytique à l'Université de Cluj et Recteur, en 1945, de l'École Polytechnique de Bucarest. Pierre Sergesco s'exile à Paris en 1946, accompagné par son épouse. Secrétaire perpétuel de l'Académie Internationale d'Histoire des Sciences et fondateur et Secrétaire General de l'Union Internationale des Sciences. Directeur de la revue «Archives internationales d'Histoire des Sciences». Ses conférences au Palais de la Découverte de Paris étaient célèbres. A l'occasion de l'Exposition Universelle de New York de 1939, le Gouvernement Français l'a chargé d'écrire une monographie *Quelques données importantes dans l'évolution des mathématiques françaises* pour le Pavillon de la France. Pierre Sergesco a été fait Chevalier de la Légion d'Honneur.

MOTS-CLÉS: Petre Sergescu (Pierre Sergesco), René Taton, historien des sciences, l'Union Internationale des Sciences.

În 2006 se organiza la Paris colocviul „René Taton²: Pour une histoire professionnelle des Sciences?”. Nicole Capitaine, fiica marelui savant, mă invita să vorbesc despre strânsa cooperare dintre cei doi matematicieni și istorici ai științei – René Taton și Petre Sergescu³”.

¹ Doctor în astronomie, Institutul Astronomic al Academiei Române, membru titular al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române.

² René Taton (1915–2004), matematician francez și istoric al științelor, autor al „Istoriei generale a științei”, tradusă la noi în 4 volume, Editura științifică, 1970

³ Din invitația dr. Nicole Capitaine, pe care am primit-o la 22 mai 2006: „d'apporter un éclairage sur la coopération scientifique étroite entre Pierre Sergescu (1893–1954), Romain vivant à Paris, et René Taton (1915–2004), Français, tous deux mathématiciens et historiens des sciences, aussi bien au niveau national, qu'au sein des Unions internationales.”

Era prima mea ocazie de a mă documenta asupra vieții și operei marelui savant român. Rezultatul a fost articolul „René Taton et Pierre Sergescu: une collaboration au bénéfice de l'histoire des sciences”, publicat în Archives Internationales d'Histoire des Sciences 57/2.–159, 2007. Mémorial René Taton.

Foto: Petre Sergescu (1893–1954)

De atunci au trecut ani și surprizele nu au întârziat să apară: noi și noi documente, dar mai ales întâlnirea cu nepoata lui, doamna Măriuca Craifăleanu, care mi-a pus la dispoziție un număr important de fotografii și documente păstrate cu cea mai mare grijă pentru respectarea memoriei unchiului ei.

Deși P. Sergescu a fost primul secretar general al Union of History and Philosophy of Science – IUHPS, care a aderat a ICSU în 1947, deși matematician remarcabil, profesor universitar de elită, rector al Universității Politehnica din București, el este cunoscut mai ales prin contribuțiile sale la istoria științei pe plan mondial, iar în țara lui aproape necunoscut.

Cine a fost așadar acest personaj atât de important pentru istoria științei universale?

S-a născut în România, la 17 decembrie 1893 la Turnu Severin.

Tatăl său, Constantin, s-a născut la Curtea de Argeș la 9 octombrie 1861 și a terminat în 1889 Școala superioară de medicină

veterinară. S-a căsătorit în 1892, la Craiova, cu Ana (Angela) Popescu. Ea se născuse în acest oraș la 13 noiembrie 1871 și va obține, din partea Universității din București, diploma de „baccalaureat în litere și științe” în mai 1893, semnată de rectorul Al. Odobescu. Fusese elevă a liceului internat „Elena Cuza” dar baccalaureatul se dădea în acea vreme pentru toată țara. Femeie cultă din familie de preoți, dintre care un strămoș celebru „Popa Șapcă”, renumit preot, haiduc și revoluționar din secolul 19, va fi de mare ajutor pentru educația copiilor lor. Cum Petre Sergescu a avut un accident stupid în copilărie (și-a pierdut un ochi într-o bătaie cu bulgări de zăpadă), ea l-a ajutat mult cu lectura până aproape de terminarea studiilor liceale.

Petre a avut un frate și o soră, Mioara, mama Măriucăi Craifăleanu. Petre va urma studiile preuniversitare în orașul natal, la renumitul colegiu „Traian”. Va obține un baccalaureat în științe dar și unul în latină.

Încă de pe băncile școlii dovedește aptitudini remarcabile pentru matematici, dar și pentru filozofie sau muzică. Este remarcat de marele geometru român Gheorghe Țițeica (1873–1939), fondator al școlii române de geometrie diferențială. Ca și discipolul lui, Țițeica era născut în același oraș și dovedise și el un interes timpuriu pentru matematică dar și pentru muzică și literatură. Țițeica îl premiază pe Petre Sergescu, în 1912, la unul din concursurile „Gazetei matematice”, fondată în 1895.

Dar iată că a venit vremea studiilor universitare. Grea opțiune pentru un tânăr atât de înzestrat. Preferă totuși matematica. Urmează cursurile Facultății de Științe între 1912 și 1916 la Universitatea din București sub îndrumarea unor matematicieni de talie mondială (Gh. Țițeica, D. Pompeiu, Al. Davidoglu, Tr. Lalescu, N. Coculescu, D. Emmanuel). Va fi însă și student al Facultății de filosofie, ba chiar și al Conservatorului de muzică, secția canto. Cânta bine la vioară și avea o voce plăcută de tenor. La serbările „Gazetei matematice” și chiar în societate, Petre Sergescu și un alt renumit matematician – Mihail Ghermănescu (1899–1962) – îi delectau pe auditori cu arii naționale, serenade, romanțe sau bucăți din opere.

În perioada studenției încep să se evidențieze și calitățile lui de om activ, de bun organizator. Între 1914 și 1916 este ales președinte al Centrului studențesc București.

Proaspăt licențiat, revine la liceul la care a învățat la Turnu Severin ca profesor. Doar că nu va sta mult aici. În 1917, Sergescu va fi închis, împreună cu alți colegi, în condiții dure, apoi internat în

diverse lagăre și, pe urmă, pentru deplina siguranță, în lagărele din Bulgaria, la Plovdiv (Filipopoli), Goleamo-Konare timp de 18 luni.

Iată textul săpat pe piatra memorială de la Mănăstirea Tismana, pe care se află și numele lui:

Din Războiul pentru întregirea României

1916-1918

Armatele Puterilor Centrale, care au ocupat Țara Românească timp de doi ani, pe lângă multe nelegiuiri, au ridicat de la căminurile lor, mulți oameni pașnici care nu aveau nici o legătură cu războiul și, după ce i-au ținut arestați în T. Severin, i-au condus în mod înjositor în Sf. Mănăstire Tismana, unde i-au ținut aproape șase luni și apoi pe unii i-au lăsat liberi, pe alții i-au expatriat în Bulgaria în două tabere sub numele de OSTATECI la Troian și CRIMINALI POLITICI la Filipopoli, pentru că au luptat cu cuvântul pentru o ROMÂNIE MARE.

În amintirea acestor evenimente am așezat această piatră cu numele lor.

Printre cele 31 de nume este cel al lui Petre Sergescu.

Deși avea tatăl pe patul de moarte, refuză să semneze declarația prin care ar fi recunoscut că este plătit de propaganda rusă, hârtie ce i-ar fi servit la plecarea spre casă.

Este cutremurător testamentul pe care-l scrie la hotelul Traian din T. Severin la 13 iunie 1917 stil vechi. Citez din el, deși l-aș reproduce în întregime pentru că este nu numai o expresie a patriotismului lui extraordinar dar și al dăruirii sale pentru știință.

„Nu-mi pare rău dacă mă omoară nemții, pentru mine. Eu n-am decât să câștig că oricine va putea judeca sălbăticia lor din acest act și va mai vedea că, probabil, aș fi putut însemna ceva în știința căreia m-am dedicat și că numai ei sunt vinovați de oprirea bruscă a lucrărilor mele. Viața n-are decât un singur sens: să ți-o jertfești conștient, clipă cu clipă, pentru împlinirea unei idei. Am voit să fac așa, căutând să aduc oarecare glorie țării mele, dacă mi-ar fi fost în putință, prin lucrările mele matematice.” [...]

„Și apoi mai vine și faptul că mor pentru țară și ce poate fi mai înălțător pentru mine decât să știu că în războiul nostru de întregire mi-am dat și eu prinosul meu, ca urmaș al atâtor generații de eroi. Numai prin sânge se poate ajunge la rezultate trainice și, dacă e nevoie și de al meu, nu-l voi precupeți.”

În sfârșit, este interesantă ultima sa dorință care, din câte știu, n-a fost îndeplinită niciodată.

„Doresc să se tipărească într-un volum toate lucrările mele ca să se poată vedea rezultatul unei munci continue închinată țării. Rog pe profesorul meu cel mai bun Dl. Traian Lalescu⁴ să facă sacrificiul de a îngriji de tipărirea aceasta.”

Și nu avea decât 23 de ani și jumătate.

Nici celelalte dorințe nu i s-au îndeplinit după moarte, de pildă biblioteca lui, adunată cu atâta trudă și dragoste și care s-a risipit, să fi fost trimisă Societății studenților în științe din București sau Bibliotecii Facultății de științe.

După încheierea războiului își reia activitatea de dascăl dar și cercetările de matematică.

În 1922 se căsătorește cu Marya Kasterska (1894–1969). Aceasta îi va fi nu numai o devotată soție dar și o susținătoare a activităților sale culturale remarcabile. Deși poloneză, prin scrisul ei și căsătoria cu Petre, va contribui mult la propagarea culturii românești în Europa și în special la legăturile dintre România și Polonia.

După un doctorat în litere trecut la Facultatea din Paris cu titlul *Les Poètes latins-polonais (jusqu'à 1589)*, publică articole într-o serie de reviste, cum ar fi „La vie catholique”, „Revue de France” sau „Revue Mondiale” dar și un număr însemnat de studii⁵. Un ecou remarcabil îl va avea însă *Pages catholiques de Henry de Montherlant*, recueillies et présentées par MK, Plon, 1947.

Pentru a-i sublinia locul său în viața lui Petre Sergescu, este suficient să cităm această dedicație semnată de René Taton: „En déferent hommage à son admirable épouse qui l'a soutenu de son affection dans les bons et les mauvais jours de sa vie”.

Dar să revenim la Petre Sergescu.

După reîntoarcerea din război, este preocupat de continuarea studiilor. Astfel, pleacă la Paris, unde va urma între 1919 și 1923 cursurile la Faculté des Sciences și de la faimoasa École Normale Supérieure. În paralel, urmează cu regularitate, în anul 1922, cursurile de filosofia matematicii ale lui Pierre Léon Boutroux⁶ la Collège de France.

⁴ Traian Lalescu (1882–1929), matematician român, având ca domeniu principal de studii ecuațiile integrale dar și ecuații funcționale, serii trigonometrice, fizică matematică, geometrie, mecanică, algebră și istoria matematicilor

⁵ *Guide de conversation polonaise-français avec la prononciation figurée, Légendes et contes de Podlachie / Szkice polsko-rumunskie (Schițe polono-române), L'expédition de Sobieski en Moldavie en 1686. D'après Czesław Chwaniec, Les trésors de Movilă en Pologne, Le comte Bohdan Hutten-Czapski et la Roumanie*, dans ses Mémoires, Les Roumains dans une épopée polonaise du XVIIe siècle

⁶ Pierre Léon Boutroux (1880–1922), matematician francez. Este cunoscut pentru lucrările sale în istoria și filosofia matematicii.

Reîntors în țară, susține examenul de capacitate pentru învățământul secundar la care ia nota maximă, iar la 28 noiembrie 1923 doctoratul în matematici cu teza „Sur les noyaux symétrisables”⁷. Comisia era formată din iluștri matematicieni: Gh. Țițeica și Traian Lalescu, iar președinte a fost David Emmanuel⁸.

Cariera didactică și-a urmat apoi cursul firesc: în 1924 este numit profesor suplinitor la Universitatea din București și la Școala politehnică, între 1926 și 1943 profesor agregat de geometrie analitică la Universitatea din Cluj, în 1930 profesor titular de geometrie analitică la Universitatea din Cluj.

În toată această perioadă a studiat și predat Algebră, Ecuații integrale, Teoria numerelor, Teoria funcțiilor, dar și Istoria matematicii.

În 1929 lansează revista științifică „Mathematica” (după modelul polonez al „Fundamenta Mathematicae” a lui Sierpinski) sub patronajul lui Dimitrie Pompeiu și G. Țițeica. Va scoate 23 volume până în anul 1948. Pe baza schimburilor realizate de revistă, primește 597 volume de publicații periodice și 266 teze și numeroase cărți. Numai biblioteca realizată pe baza acestor schimburi valorează 451.541 lei.

Trebuie să remarcăm dăruirea lui Petre Sergescu pentru această operă științifică: nu este vorba numai de munca propriu-zisă, începând de la redactare, corectură, până la cea de secretariat, expediere sau contabilitate, ci de generozitatea cu care a însoțit-o pe tot parcursul ei. Un singur exemplu: din bugetul de 950.000 lei pentru primele 14 volume, Sergescu a donat leaful de profesor de 430.000 lei!

El va fi cel care va organiza o serie de congrese ale matematicienilor români cu o largă participare națională dar și internațională.

Primul va avea loc la Cluj la 9 mai 1929⁹. Este interesant de remarcat că Facultatea de Științe va contribui la organizare cu 5.000 lei iar prof. Sergescu cu... 2780!

⁷ *Sur les noyaux symétrisables*, par P. Sergesco, Impr. de l'État, 1924, 47 p.

⁸ David Emmanuel (1854–1941), matematician român, fondator al școlii de moderne de matematică în România. Doctorat la Sorbona cu o teză privind *Etude des intégrales abéliennes de troisième espace*, devenind astfel al doilea român doctor în matematici la Sorbona, după Spiru Haret. Profesor de algebră superioară și teoria funcțiilor la Universitatea din București, unde a ținut (1888) primele cursuri de teoria grupurilor și teoria lui Galois.

⁹ Biroul Congresului l-a avut ca președinte de onoare pe profesorul David Emmanuel, președinți: Gh. Țițeica, D. Pompeiu și I. Ionescu, iar secretar general P. Sergescu. Lucrările s-au desfășurat pe patru secțiuni: Algebră și Analiză, Geometrie, Matematici aplicate, Istoria și didactica matematicii.

Dintre participanţii străini îi menţionăm pe Vitto Volterra¹⁰ (Roma), Paul Montel¹¹ (Paris), Waclaw Sierpinski¹² (Varşovia) şi Jovan Karamata¹³ (Belgrad). Au participat 83 matematicieni români, 15 membri asociaţi, 60 auditori, deci 158 congresişti.

Al doilea Congres va avea loc trei ani mai târziu, la 5 mai 1932, chiar în oraşul său natal, Turnu Severin. Dintre matematicienii de seamă care vor participa îi voi aminti pe Arnaud Denjoy¹⁴, Paul Montel (Paris), Alfred Errera¹⁵ (Bruxelles), Bohuslav Hostinský¹⁶ (Brno), Waclaw Sierpiński (Varşovia), Jovan Karamata (Belgrad). Din nou îşi va deschide cu generozitate buzunarul pentru a susţine această reuniune internaţională de prestigiu: dacă Ministerul Agriculturii va contribui cu 5.000 lei, prof. Sergescu va da 103.975 lei!

Va mai participa şi la al treilea Congres al matematicienilor români care a avut loc în 1945 la Bucureşti, la care prezenţa matematicienilor străini a fost desigur modestă ținând cont de condiţiile dificile de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial.

În toată această perioadă invită la Cluj matematicieni de renume internaţional să conferenţieze: Elie Cartan¹⁷ (aprilie 1931), Paul Montel (mai 1932) sau Enrico Bompiani¹⁸ (mai 1936) şi Rolin Wavre¹⁹ (septembrie 1936). În luna mai 1937 organizează o săptămână a matematicienilor şi alta în mai 1938, la care sunt din nou invitaţi câţiva matematicieni străini de marcă.

¹⁰ Vito Volterra (1860–1940), matematician şi fizician italian, cu contribuţii în biologia matematică şi ecuaţii integrale.

¹¹ Paul Montel (1876–1975), matematician francez. Cercetări în domeniul funcţiilor olomorfe în analiza complexă. Cea mai importantă contribuţie a fost introducerea şi dezvoltarea sistematică a noţiunii de familie normală. Miron Nicolescu i-a fost student.

¹² Waclaw Franciszek Sierpiński (1882–1969), matematician polonez, cunoscut pentru contribuţiile sale la teoria ansamblurilor, teoria numerelor, teoria funcţiilor şi topologie.

¹³ Jovan Karamata (1902–1967), matematician sârb, cunoscut pentru contribuţiile sale în analiză. Fondator al Academiei Sârbe de Ştiinţe şi Artă în 1946.

¹⁴ Arnaud Denjoy (1884–1974), matematician francez, profesor de analiză matematică la Sorbona, membru al Academiei Franceze de Ştiinţe, membru corespondent al Academiei Române.

¹⁵ Alfred Errera (1886–1960), matematician belgian, lucrări în topologie şi analiză.

¹⁶ Bohuslav Hostinský (1884–1951), matematician, fizician şi filosof ceh.

¹⁷ Élie Joseph Cartan (1869–1951), matematician francez, cunoscut mai ales pentru studiile sale în teoria grupurilor Lie, fizică matematică, geometrie diferenţială şi teoria grupurilor.

¹⁸ Enrico Bompiani (1889–1975), matematician italian, membru de onoare al Academiei Române.

¹⁹ Rolin Wavre (1896–1949), matematician elveţian

În iulie 1939 Petre Sergescu este ales membru corespondent al Academiei Naționale de Științe Exacte, Fizice și Naturale din Lima, la doi ani după ce fusese ales membru corespondent al Academiei Române.

Felul său extrem de activ și dorința sa de a răspunde nevoilor societății în care trăia îl determină să intre și în politică. Îl găsim astfel în 1932 deputat de Sălaj.

Iată ce scria în Revista pedagogică culturală a corpului didactic primar din jud. Sălaj „Școala noastră”, Anul IX. Martie 1932 Nr. 3.

„Camera Deputaților, București, 8 Martie 1932

Stimate Domnule Președinte,

Am fost în mai multe rânduri la Ministerul de Finanțe pentru salariile învățătorimei din Sălaj, căci mă doare mult trista situație în care se sbat.

Alaltăeri am reușit să fac să se trimită un acreditiv de 2 milioane pentru învățători. Azi am fost din nou cu Dl Prefect Matieșanu. S-a promis că se va trimite Sâmbătă un nou acreditiv de 2 milioane. Cred că-l va aduce Prefectul. Sunt gata oricând să vă servesc cu toate puterile mele, care sunt slabe în fața greutății distribuirii fondurilor.

Primiți salaturile mele colegiale

Prof. Petre Sergescu”

Așadar, o politică dăruită propășirii învățământului românesc, ajutorării dascălilor care-l slujeau cu atâta râvnă dar în condiții vitrege. Nu cred că este o simplă coincidență că președintele Camerei Deputaților din acea vreme era un alt ilustru matematician, Dimitrie Pompeiu²⁰ (20 iunie 1931 – 10 iunie 1932).

Cu siguranță, preocuparea sa principală rămâne matematica, domeniu în care va căpăta din ce în ce mai mult recunoașterea internațională. În 1937 devine președinte de onoare al celui de-al treilea Congres al matematicienilor polonezi de la Varșovia, dar și președinte al celui de-al doilea Congres internațional al recreațiilor matematice de la Paris.

Participase deja la cel de-al doilea Congres în 1931 la Wilno, iar la Congresul de Științe istorice de la Varșovia din 1933, îi fusese încredințată președinția Secțiunii de Istorie a Științelor. Să remarcăm că, datorită soției sale, învățase bine limba poloneză, ceea ce-i facilita desigur participarea la toate aceste manifestări științifice.

²⁰ Dimitrie Pompeiu (1873–1954), matematician român, specialist în analiza matematică, teoria funcțiilor complexe și mecanică rațională. Teza sa, *Sur la continuité des fonctions de variables complexes* (1905), a fost scrisă sub îndrumarea lui Henri Poincaré.

La 30 august 1940, Transilvania de Nord sau Ardealul de Nord (cca 40% din Transilvania) a fost cedat de Regatul României Ungariei fasciste ca urmare a Dictatului de la Viena, restituită României abia în 1947 prin tratatul de pace de la Paris. Așa se face că și Universitatea se mută de la Cluj la Sibiu și Timișoara și, odată cu ea, și Petre Sergescu. El este cel care va redacta protestul universitarilor clujeni. În același timp se ocupă și de evacuarea Facultății de Științe la Timișoara.

Iată ce scrie dna Măriuca Craifăleanu în amintirile despre unchiul său:

„Reușește, cu ajutorul fratelui său Barbu, director tehnic la Societatea „Steaua Română”, să-și transporte toate lucrurile la Craiova, la sora lor. O parte din bibliotecă, în special periodicele, va fi donată în 1967 Universității din Craiova.

Agendele sale, păstrate de familia noastră, revelă un tip foarte ordonat, cu program zilnic precis, cu ore dedicate matematicii în cursul dimineții, apoi cu vizite multe primite la Paris, Cluj sau Timișoara (Pierre Montel, prietenul de o viață, profesor la Sorbona și membru al Academiei Franceze, Henry de Montherlant, cunoscut scriitor, dirijori, pictori și sculptori străini, Nicolae Iorga, Șerban Ghica, filosoful și poetul Eugen Speranția, matematicienii N. Ciorănescu, Gr. Moisil, Simion Stoilov, Octav Onicescu și mulți alții). Însemnările personale ne lasă să descoperim un soț tandru, un fiu care nu lipsea niciodată din casa surorii sale de lângă mama sa în vacanțele de Paști și Crăciun, un prieten cu casa deschisă pentru refugiații polonezi, apropiați ai soției lui, catolică ferventă.”

Cariera sa didactică continuă însă, ajungând să parcurgă toată ierarhia universitară: este profesor între 1943 și 1946 la Școala Politehnică din București, unde va fi chiar rector în ultimii ani (1945–46²¹).

În august 1946 va părăsi definitiv România, exilându-se în Franța, țara de care îl legau atâtea amintiri, realizări și unde-l așteptau mulți prieteni. Cetățenia îi este retrasă deja și bunurile confiscate, pentru că a refuzat să se mai întoarcă în țară, așa că pentru el urmează viața de exilat. Petre Sergescu a refuzat tot timpul să accepte o altă cetățenie, motivându-și hotărârea astfel: „Ceilalți refugiați români vor zice: chiar și Sergescu și-a pierdut speranța că vor mai veni vreodată vremuri mai bune pentru România și pentru toți românii; nu pot face acest lucru”.

²¹ Profesorul titular Petre Sergescu este pus în disponibilitate pe data de 3 ianuarie 1948

Va locui ani de zile în rue Daubenton, Paris (5e), unde el și soția sa vor găzdui în fiecare sâmbătă seara un salon cultural. Ambianța extrem de caldă a făcut ca locuința lor să fie îndrăgită de multe personalități, franceze, poloneze, române dar și de pe alte meleaguri.

Îi primea cu deosebită căldură în special pe refugiații români după 1944, el fiind și membru al Comitetului director al CAROMAN (Comitetul Român de Asistență, organism de ajutorare pentru refugiații români de la Paris).

Iată amintirile lui Neagu Djuvara din acea perioadă despre el²²:

„O figură originală era și profesorul Petre Sergescu, distins matematician, specializat, dacă nu mă înșel, în istoria matematicii. Ce om cumsecade! Gata oricând să se sacrifice pentru o cauză. Și ce modestie! Mai cânta, la vârsta lui, în coruri. Nu arăta prea cochet. Îl țin minte cu același rând de haine maron, pantaloni prea scurți, dunga pierită de mult. Arăta puțin a „savant Cosinus”, păr firav cu cărare la mijloc, căzând pe urechi.”

Și profesorul Octav Onicescu își amintește despre anii petrecuți în preajma lui Sergescu la Paris: „Primul meu seminar de matematică l-am făcut o dată pe săptămână, timp de mai multe luni, în toamna lui 1920 și iarna lui 1921, în camera de hotel a lui Petre Sergescu din Bd. Saint Germain, la propunerea acestuia. Cu căldura prietenească ce o punea în toate actele sale, adunase la aceste expuneri și alți colegi români, ca Șerban Gheorghiu, N. Racliș, Alex. Pantazi, Pius Servien (Coculescu). Întâlnirile erau îmbălsămate de atmosfera de puritate intelectuală și morală ce a făcut farmecul lui Petre Sergescu de-a lungul întregii sale vieți”.

Dar ce poate fi mai elocvent despre acest cămin atât de primitor decât cele câteva cuvinte care se află pe o carte poștală trimisă gazdelor de către Henry de Montherlant²³: „Je ne regrette, en France, que la rue Daubenton”. Pe această casă s-a instalat în 1978 placa comemorativă pe care scrie:

*Pierre Sergesco,
Mathematician, historian des sciences
1893–1954
Marya Kastarska-Sergesco
Femme de lettres
1894–1969
ont habité cette maison*

²² Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie: 1948–1990*, Ed. Albatros, 2002

²³ Henry de Montherlant (1895–1972), romancier, eseist, autor dramatic francez.

Tezaurul cultural de la această adresă se va muta mai târziu în rue Lhomond 39, unde se va deschide Bibliothèque roumaine, numită ulterior chiar Bibliothèque „Pierre Sergescu”. Cele mai multe cărți au ajuns apoi la Académie des Sciences.

În 1932 predă la Facultatea de Științe de la Université de Clermont Ferrand. Va mai predă sau ține conferințe și la Poitiers, Montpellier, Neuchâtel, Paris. Matematica este însă o știință universală, iar Petre Sergescu unul din cei mai iluștri reprezentanți ai ei în secolul XX. Va fi invitat să conferențieze la Bruxelles, Cracovia, Freiburg, Geneva, Lausanne, Varșovia, Wilno și Zürich, unde va trece cu mare ușurință de la limba franceză la germană sau la poloneză.

Deși publică numeroase cercetări în diferite ramuri ale matematicii, domeniul care-l va consacra va fi istoria acestei științe.

Pentru lucrarea *Les sciences mathématiques en France* primește în 1933 Prix de l'Académie des Sciences.

În 1935 publică la Flammarion *L'évolution des sciences mathématiques et physiques*.

*Les mathématiques à Paris au Moyen-Âge*²⁴ vor fi publicate în 1939 în Bulletin de la Société Mathématique de France, 67.

Guvernul francez îi comandă lucrarea *Some important dates in the evolution of French mathematics* pentru expoziția universală de la New York din 1939. Tirajul? Uriaș: zeci de mii de exemplare! Comentariile favorabile n-au întârziat să vină: *This interesting, unusual, and scarce publication was printed for the NY World's Fair, 1939, as part of the French pavilion. It is only seven pages long, but it's a useful seven pages, and very seldom seen.*

Același guvern îl va răsplăti în 1939 cu Legion d'honneur, la propunerea lui Frédéric Joliot-Curie. El mai primește decorații și din partea României și Poloniei: Steaua României și Comandor al Poloniei restituite.

Mai publică în 1951 *Coups d'oeil sur les origines de la science exacte moderne*²⁵.

Preocupările sale diverse în domeniul matematicii, energia cu care nu-și precupețea nici o oră în beneficiul științei îl determină să organizeze o largă rețea internațională dedicată istoriei științei. Începuturile datează încă din 1933, când este ales președinte al

²⁴ *Les Mathématiques à Paris au moyen âge*, par P. Sergescu, conférence de la Réunion internationale des mathématiciens, tenue à Paris en juillet 1937, Gauthier-Villars, 1938, 16 p

²⁵ *Coups d'oeil sur les origines de la science exacte moderne*, Société d'Édition d'Enseignement Supérieur, 1951, 203 p

Secțiunii de istoria științelor în cadrul Congresului științelor istorice de la Varșovia.

El însuși organizase în 1936 la Cluj Reuniunea Comitetului Internațional de Științe Istorice, la care participaseră Aldo Mieli²⁶, Arnold Reymond²⁷, Avareh Narayan Singh²⁸, sau Mario Gliozzi²⁹.

Un an mai târziu, în 1937, devine Președinte al A.I.H.S. (Académie Internationale d'Histoire des Sciences), a cărei activitate începuse în iarna lui 1927–1928.

Petre Sergescu devenise membru corespondent A.I.H.S. din 1934 și activ din 1935.

Sergescu este un adevărat artizan al apropierii A.I.H.S. de UNESCO dar și de ICSU (International Council for Science).

Relația cu UNESCO începe la 1 ianuarie 1947. Istoria științelor este apreciată de acest organism internațional prestigios ca fiind un „proiect de importanță cardinală pentru istoria culturii umane”.

Lui îi revine misiunea de a „purta negocierile preliminare necesare A.I.H.S. de a renaște și a se dezvolta sub patronajul și cu sprijinul UNESCO”. El este cel care propune crearea U.I.H.S. (*Union Internationale d'Histoire des Sciences*) ca organ unic de reprezentare a istoriei științelor la UNESCO.

Recunoașterea internațională a meritelor lui Petre Sergescu în organizarea cercetărilor de istoria științei pe plan mondial continuă. La Congresul de la Biarritz al Association française pour l'avancement des sciences A. F. A. S. (18–23 sep 1947) este ales președinte al Secției de istorie a științelor. La Lausanne (30 sep– 6 oct 1947) este ales secretar general al celui de-al V-lea Congres internațional A.I.H.S. Acest congres va consacra noul organism internațional, la a cărui creație lucrase activ alături de Pierre Brunet, Arnold Reymond și Armando Cortesao.

Iată ce transmite familiei printr-o carte poștală trimisă la 9 octombrie 1947 din Lausanne: „Dragii mei, am reușit, după multă luptă. Sunt Președinte al Academiei Internaționale de Istoria Științei, secretar la Uniunii Internaționale de Istoria științei [...] și membru în consiliu ICSU.”

În 1948 organizează la Geneva, împreună cu René Taton, Secțiunea de istoria și filosofia științelor. Colaborarea dintre ei va

²⁶ Aldo Mieli (1879–1950), în acea vreme profesor la Universitatea din Roma.

²⁷ Arnold Reymond (1874–1958), filosof elvețian, membru al A.I.H.S. din 1929.

²⁸ Avareh Narayan Singh (1901–1954), membru indian al A.I.H.S. din 1937.

²⁹ Mario Gliozzi (1899–1977), istoric al științei, academician Italian, membru al A.I.H.S. din 1948.

dura până la sfârșitul vieții lui Sergescu, dovadă și cuvintele pe care Taton le-a scris: „Ayant le privilège de faire la connaissance de Pierre Sergescu en novembre 1946 et étant resté des lors en relations étroites et affectueuses avec lui, j'ai eu la possibilité de suivre son action ultérieure, d'apprécier pleinement la justesse de ses vues et de son dévouement sans limite à la cause de la coopération internationale.”

La Geneva va ține o conferință „Mersenne animateur” și va organiza o expoziție despre istoria numerelor.

Colaborarea cu UNESCO își găsește roadele. UNESCO acceptă subvenționarea publicației trimestriale *Archives Internationales d'Histoire des Sciences* – A.I.H.S. sub direcția lui Petre Sergescu, cel care va deveni secretar perpetuu al A.I.H.S. În cel de-al 5-lea volum care a apărut în 1955, adică la câteva luni de când Petre Sergescu plecase din această lume, Consiliul își exprimă gratitudinea pentru tot ce a făcut el în acest domeniu atât de dificil și de util pentru memoria umanității.

De altfel, Sergescu mai condusesse la Paris și (începând cu 1947) și seria „Actualités” din „Travaux sur l'histoire des mathématique”.

Un alt congres de mare răsunet printre oamenii de știință va fi cel organizat în 1948 la Clermont-Ferrand de către Sergescu și René Taton sau cel de filosofie a științei pe care-l organizează între 17 și 22 octombrie 1949 la Paris, în calitate de președinte al Departamentului de istorie a științei. Este și președintele Congresului din 1950 care va avea loc la Amsterdam.

Este primul secretar general al International Union of the History and Philosophy of Science, Division of History of Science (D. H. S.), pe perioada primelor mandate, între 1947 și 1953. După moartea sa va fi urmat de bunul său colaborator René Taton.

Este interesant să amintim și alt aspect al activității atât de laborioase a lui Petre Sergescu: Este un neobosit vulgarizator al științei. Nu se mulțumește doar cu cercetările, de matematică sau de istoria științei, cunoscute desigur de specialiști. El dorește ca un public cât mai numeros să audă sau să citească informații sau cugetări pe marginea științei. Are numeroase emisiuni atât la Radio France cât și la Radio România.

S-au păstrat textele conferințelor „Matematicile în cultura generală” (20 februarie 1940, ora 20h05) și „Românii în matematica universală” (19 martie 1940, ora 20h05)³⁰, din păcate nu și vocea.

³⁰ Conferințe pe aceeași temă: *Le développement des sciences mathématiques en Roumanie*, Imprimeria națională, 1937, 61p, *Matematica la români*, conferință ținută la „Liga Culturală” din Brașov, 1934, 40p.

În *Bibliografia radiofonică*, vol. II, 1936–1940, autorul este Sergescu Petre, Profesor de analiză matematică la Universitatea din Cluj, Membru corespondent al Academiei Române.

Ține conferințe la Palais de la Découverte (1949, 1950, 1952) și participă la organizarea expozițiilor „Istoria numerelor”³¹, „Pascal”, ultima – „Léonardo de Vinci, homme de sciences” (1952³²) fiind publicată sub formă de broșură (nr. 12). Inițiativa acestor conferințe lunare a fost a lui Petre Sergescu.

În august 1953, participă la cel de-al VII-lea Congres internațional de Istorie a științelor de la Ierusalim. La sfârșitul acestuia va suferi însă un șoc cerebral pe mare. Spre sfârșitul lui decembrie 1953 suferă o hemiplegie. Este internat la *Salpêtrière* (Paris) între 5 ianuarie și 9 aprilie 1954.

În seara zilei de 20 decembrie 1954 Sergescu a citit unui discipol începutul unui articol despre Dimitrie Pompeiu care decedase la 8 octombrie: „Îl voi sfârși mâine”. Doar că mâine nu a mai venit și pentru el. Moare în noaptea de 20 spre 21 decembrie 1954.

Articolul a fost terminat de Paul Montel.

La înmormântare, Paul Montel a făcut elogiul devotamentului lui Sergescu pentru știință, al erudiției sale, al puterii sale de muncă și al bunătății, arătând totodată cât de mult datorează Franța acestui român, istoric al matematicilor franceze.

Numeroase necrologuri apar în revistele științifice franceze, elvețiene, germane, engleze și americane, dar nici măcar unul în cele românești. George Sarton, un mare istoric al științelor, i-a dedicat ultima sa carte tipărită în 1957, înainte de a muri și el.

Timp de 6 luni sicriul a stat în cripta unei biserici pariziene, după care a fost dus la cimitirul Montmorency. Aici Maria Kastarska a scris pe placa de pe mormântul savantului: *J'ai ce que j'ai donné*. Dedesubt se află numele ei sub care scrie doar atât: *Semper eadem* (Mereu aceeași).

La Institut de France, Académie des Sciences, Inventaire des Archives de Paul Montel deține, între altele discursul pronunțat la funeraliile lui P. Sergescu dar și circulara lui Rene Taton pentru sprijinul material adresat Doamnei Sergescu.³³

³¹ P. Sergescu, *Histoire du nombre*, Volume 23 de Les Conférences du Palais de la découverte. Série D, Les Conférences du Palais de la Découverte, conférence du 15 Janvier 1949, 44 p.

³² Les Conférences du Palais de la Découverte, Série D: Histoire des sciences, Paris, Palais de la Découverte, publié de 1951 à janvier 1962

³³ Institut de France, Académie des Sciences, Inventaire des Archives de Paul Montel: 15.93 Sergescu (Pierre)

Dărnicia sa proverbială pentru știință – a dăruit tot ce a câștigat pentru organizarea congreselor, susținerea revistelor de specialitate dar și pentru achiziționarea unui număr însemnat de cărți care vor constitui biblioteca P. Sergescu – nu va mai lăsa nimic în urma lui. René Taton deschide Fondul Fréchet pentru ajutorarea văduvei lui Sergescu.

Soția sa a mai apucat să publice volumul omagial „Pierre Sergescu: 1893–1954”. Acesta va apărea în 1968 sub editarea ei, a lui G. Șt. Andonie și V. Issărnescu, la ed. E.J. Brill (73 p.).

A fost membru al Société Mathématique de France (din 1920); m.c. al Academiei Române (din 1937); membru al Academiei de Științe din România (din 1943), al Academiei Masaryk, Praga (secția I de științe pure), m.c. al Societății regale de științe din Liège; membru al International Council of Scientific Unions (ICSU); m.c. al societății „Scientiarum Varsoviensis”; membru de onoare al Societății matematice belgiene; membru al Societății matematice poloneze; m. c. al Academiei din Lima (din 1938); membru de onoare la „Uniter”, Rio de Janeiro (din 1949); membru al Académie Internationale pour les Sciences mathématiques de Paris; membru de onoare al Societății naturaliştilor din Luxemburg (1952); m. c. al Societății germane de matematică; membru asociat al comitetului Belgian pentru istoria științelor; membru al Societății istorice și literare poloneze.

A scris cca 160 de lucrări și memorii.

Iorga a spus despre el în prefața cărții lui Petre Sergescu, *Scrisori din Varșovia*, Editura Ramuri, Craiova, 1925:

-
1. Paris, 15 septembre 1916. Lettre d'Émile Picard à Pierre Sergescu, 1 p.
 2. Paris, 16 septembre 1916. Lettre de Paul Appell à Pierre Sergescu, 2 p. [Déchiré].
 3. Cracovie, 26 avril 1937. Lettre à Paul Montel, 2 p.
 4. Paris, 14 octobre 1938. Lettre à Paul Montel, 1 p.
 - A la suite: Lettre de Marya Kastarska, 2 p.
 5. Paris, 30 octobre 1947. Lettre à Paul Montel, 1 p.
 6. Paris, 30 décembre 1947. Lettre à Paul Montel, 2 p.
 7. Paris, 19 mai 1950. Lettre à Paul Montel, 2 p.
 8. Paris, 1er novembre 1950. Lettre à Paul Montel, 2 p.
 9. Paris, 31 décembre 1950. Lettre à Paul Montel, 1 p.
 10. Discours de Paul Montel prononcé aux funérailles de Pierre Sergescu, 2 pages dactylographiées et texte publié dans Archives internationales d'Histoire des sciences, janvier-mars 1955, pp. 5–6.
 11. Paris, 5 janvier 1955. Lettre circulaire de René Taton au sujet de la situation matérielle de Madame Pierre Sergescu, 1 p.

Către cetitori,

Carte ape care veți ceti-o cu folos nu e nici știință, nici informație de ziar, nici colecție de cifre din domeniul economic și nici ceea ce se numește azi, așa de pretențios, literatură, dar care nu e alta decât o echilibristică de stil, un exercițiu de încheieturi desfăcute și carne fleșcăită, fără logică, fără măsură și fără minte, operă a unor copii necrescuți și needucabili.

Un om foarte cult și care știe să scrie, un matematic care-și știe cumpăni gândul și rostul a fost legat prin inima sa de o țară pe care cu iubire a căutat s-o cunoască. Fără prejudecăți a mers acolo, a cercetat și s-a simțit dator să ne comunice impresiile sale.

A scrie nu e de fapt decât a îndeplini o funcțiune socială, a colabora în atmosfera de cunoștințe și sentimente a unui popor. D. Sergescu o face cu precizie și cu căldură.

I se poate cere mai mult de o critică sănătoasă ?

N. Iorga

Dar cred că cele mai potrivite cuvinte pentru a ne spune cine a fost Petre Sergescu sunt cele ale neobositului său colaborator René Taton, din *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 1955, vol. 8, issue 1, p. 77–80:

„Une générosité sans limites, un respect scrupuleux de la personnalité d'autrui, un amour désintéressé de la science. Tous ceux qui eurent le privilège de fréquenter Pierre Sergescu savent quelles riches qualités de cœur il joignait à celles d'un savant authentique.”³⁴

Bibliografie

- [1] Andonie, G. Șt., *Istoria matematicii în România*, vol. II, Editura științifică, București, 1966
- [2] Capitaine (Taton), Nicole, *Pierre Sergescu, collaboration scientifique avec René Taton et liens d'amitié avec la famille Taton*, Conferința *Un couple mythique: Pierre Sergescu et Marya Kasterska*, ICR Paris, 22 ianuarie 2014
- [3] Craifăleanu, Măriuca, *Profesorul Petre Sergescu*, Magazin istoric, nr. 9/2011, pp. 59–62
- [4] Greffe, Florence, *Inventaire des archives de Paul Montel*, Fonds 72 J, Institut de France, Academie des Sciences, 2010
- [5] Haaleux, R., Severyns, B., *Twenty Five Years of International Institutions*, Lluïl: Revista de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias y de las Técnicas, Vol. 26, N° 55, 2003, pp. 315–321

³⁴ René Taton, *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 1955, vol. 8, issue 8–1, pp. 77–80

- [6] Herlea, Al., *Petre Sergescu-un artisan de la cooperation internationale en Histoire et Science*, Bulletin de la Société Française d'Histoire des Sciences et des Techniques, nr.35/février 1994
- [7] Kastarska, Marya, Andonie, G. Șt., Issărnescu, V., *Pierre Sergescu 1893–1954. [A commemorative work]*. Leiden, E.J. Brill 1968. Bibliographie des publications de Pierre Sergescu
- [8] Nicolescu, Basarab, *Un cuplu mitic: Petre Sergescu și Maria Kastarska*, conferință, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 3 octombrie 2013
- [9] Nicolescu, Basarab, *Petre Sergescu – Marya Kastarska*, Magazin istoric, nr. 12/2013, pp. 29–32
- [10] Nicolescu, Basarab, *Maria Kastarska, messenger de la culture entre la Pologne, la Roumanie et la France*, Conferința *Un couple mythique: Pierre Sergesco et Marya Kastarska*, ICR Paris, 22 ianuarie 2014
- [11] Onicescu, O., *Pe drumurile vieții*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, pp. 93–96
- [12] Stavinschi, Magda, *René Taton et Pierre Sergescu: une collaboration au bénéfice de l'histoire des sciences*, publicat în Archives Internationales d'Histoire des Sciences 57/2.–159, 2007. Mémorial René Taton
- [13] Taton, R., *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 1955, vol. 8, issue 8–1, pp. 77–80
- [14] ***, *Procesele verbale ale ședințelor Cercului matematic al Societății de Științe din Cluj în refugiu la Timișoara, 1941–1943*, Timișoara, Tipografia Românească, 1943, 36p (Monografii matematice. Seminarul de matematică al Universității din Cluj, Fasc. IX)